

Čisto vino škodi (Appendix Vergiliana, Catalepton XI.)

Marina MILIĆEVIĆ BRADAČ, Zagreb

<https://www.doi.org/10.17234/9789533790343.29>

Catalepton XI. iz zbirke poznate kao *Appendix Vergiliana*, satirični je epitaf Oktaviju koji je premlad umro od previše čaša čistog vina. Ovaj epigram nastavlja se na dugu tradiciju grčke, helenističke i rimske poezije o vinu, o dobrobitima vina, ali i pogubnom utjecaju čistog vina na tijelo i um. Grci, a i Rimljani smatrali su civiliziranim piti vino razrijeđeno vodom i stoga su u pjesmama, epigramima i epitafima navodili različite posljedice uživanja čistog vina.

Ključne riječi: *Appendix Vergiliana, Catalepton, čisto vino, epitafi*

Appendix Vergiliana (Catalepton XI.):

*Qui deus, Octavi, te nobis abstulit? An quae
dicunt, a, nimio pocula dura mero?
„Vobiscum, si est culpa, bibi: sua quemque secuntur
fata: quid inmeriti crimen habent cyathi?“
Scripta quidem tua nos multum mirabimur: et te
raptum et Romanam flebimus historiam.
Sed tu nullus eris. Perversi, dicite, Manes,
hunc superesse patri quae fuit invidia?*

(Koji te bog, Oktavije, oteo nama? Ili su (to bile), kao što kažu, jao, grozne čaše s odviše čistog vina? „S vama sam, ako je grijeh, pio: svatko slijedi svoju sudbinu: koju krivnju imaju nevini kijati?“ Pisanju tvom mnogo smo se divili: i oplakivat ćemo tebe otetog (nam) i rimsku povijest. Ali tebe neće biti. Opaki, recite, Mani, kakva je bila (vaša) zavist da ovoga nadživi (njegov) otac?).¹

A *ppendix Vergiliana* je zbirka različitih autora, iako se prenosila pod Vergilijevim imenom. Nastajala je, izgleda, tijekom dužeg vremena, pa je teško uopće govoriti o datiranju antologije kao cjeline. Znamo pak da već u 9. st. imamo rukopise koji sadrže veći dio zbirke (Vardi 2000: 148; Luca Canali u Iodice 2002: VI–VII). Unutar ove antologije nalazi se zbirka od šesnaest pjesama zvana *Catalepton*. Ona je naknadno uključena u *Appendix Vergiliana*, ali poznato je da je pod Vergilijevim imenom postojala već

¹ Izdanja kojima smo se služili: *Appendix Vergiliana*, Prefazione di Luca Canali, a cura di Maria Grazia Iodice, Milano, Oscar Mondadori, 2002; *The Minor Poems of Virgil, Comprising the Culex, Dirae, Lydia, Moretum, Copa, Priapea, and Catalepton*. Metrically Translated into English by Joseph J. Mooney, Birmingham, Cornish Brothers Ltd., 1916; Virgile, *La fille d'auberge, suivie des autres poèmes attribués a Virgile*, traduction ... par Maurice Rat, Paris, Librairie Garnier Frères, 1935.

u Kvintilijanovo vrijeme (*Inst. Orat.* 8. 3. 27–28) (Vardi 2000: 148–149; iako Holzberg 2004: 30–31, n. 7, misli da je zbirka nastala nakon Marcijalovih epigrama), ali autor nije Vergilije. Smatralo se čak da bi mogao biti Horacije ili Ovidije, budući da je izričaj vrlo „ovidijevski“ (Fairclough 1922: 29–30; Radford 1923). To su ipak pseudoepigrafi – pjesnička djela, kad anonimni pjesnici svjesno svoje uratke predstavljaju kao da su djela slavni pjesnika (Holzberg 2004: 30–31). I sadržajno su vrlo različiti: političke teme, invektive, erotski sadržaji, sve se to isprepleće u ovoj zbirci. Ono što se odmah uočava to je da se autor (ili autori) često poziva na grčke uzore, čak doslovno prevodi stihove (Reitzenstein 1930; Holzberg 2004: 32).

U tom svjetlu promatramo u početku citirani *Catalepton XI*. Osoba o kojoj je riječ, izvjesni je Oktavije (vjerojatno *Octavius Musa*, koji se spominje i u *Kataleptonu IV*). Oktavije je umro, a pjesma je njegov epitaf², sastavljen po uzoru na brojne književne i epigrafske epitafe. Ipak, čini se da je riječ o satiričnoj pjesmi i lažnom epitafu, jer Musa je bio vrlo živ 35. g. pr. Kr. kad ga spominje Horacije (*Sat.* 1. 10. 32) (Iodice 2002: 376–377). Takvi lažni epitafi, koji upozoravaju prijatelja da će umrijeti od pijančevanja i bančenja, dobro su poznati u antičkoj književnosti. Možda su autor pjesmice i Oktavije zajedno uživali u takvom pijanstvu, a to je posve suprotno Vergilijevom karakteru za koga se govorilo da je bio trezvenjak (Iodice 2002: 377).

Prva četiri stiha izravno se oslanjaju na Kalimaha (*Anth. Pal.* 7. 725) i njegov epigram Menekratu iz Ena (Birt 1910: 125–126):

„Menekrate iz Ena, ni ti nisi bio dugo na zemlji. Reci mi, najbolji od prijatelja, što je uzrokovalo tvoju smrt? Je li ono što je uzrokovalo Kentaurovu [čisto vino]?“

„Predodređen san mi je došao, a krivac je nesretno vino.“ (ὁ δὲ τλήμων οἶνος ἔχει πρόφασιν).

Catalepton pita koji je bog oteo Oktavija. Odgovor bi morao biti jasan – Dionis. S druge strane Kalimah pita je li to ono isto što je ubilo Kentaura. Mi svi znamo da se to odnosi na kentaura Euritija (*Eurytion*) i povod rata između kentaura i Lapita, proizašao iz čistog vina. Ova dva epigrama spaja pak Vergilije (*Georg.* 2. 454–457) (Birt 1910: 129):

*Jel' dar donio Bakhov što dostojno spomena takvog?
I zločinstva od Bakha iziđoše; on je Kentavre
Mahnite usmrtio, među njima Reta i Fola,
Hileja, Lapitima što prječaše velikim vrčem.*³ (preveo Tomo Maretić)

U druga četiri stiha *Kataleptona* okrivljuju se *perversi Manes* i spominje se njihova *invidia*. Zavist bogova inače je česta na nadgrobni natpisima (Birt 1910: 126 id.; Iodice 2002, 378).

Jedne i druge dokrajčio je *merum*, vino nerazrijeđeno vodom. A u našem epigramu (v. 2) uz *merum* nalazimo *pocula dura*, što smo preveli kao „grozne čaše“, no pridjev *durum* koristi se i za vino (Birt 1910: 130; Iodice 2002: 377), na primjer kod Katona (*De agricultura* 156. 6), gdje nalazimo *dato vino atri duri*, tj. vino bez vode. Ovo nije samo upozorenje prijatelju, ovo je i opće mjesto antičke poezije: napitnica, epigrama, epitafa – čisto vino škodi!

U tom se pogledu *Catalepton XI* naslanja na dugu tradiciju u grčkoj i latinskoj književnosti. Koliko je samo stranica napisano o grčkoj umjerenosti u piću! Sami su je Grci toliko naglašavali da se moramo zapitati koliko je te umjerenosti nedostajalo u stvarnosti, da mudri ljudi moraju tako nastojati na njoj. Kad zavirimo u književne izvore, naći ćemo mnogo svjedočanstava o neumjerenosti. Pokazuju nam da pijenje cijele noći nije bilo rijetkost, pa odatle u grčkom i riječi *pannykhízein* i *diapannykhízein* (= piti cijele noći) (Mau 1900: 615).

A što su pili cijele noći? Navodno, vino razrijeđeno vodom – čisto su vino smatrali barbarskim i opasnim po zdravlje.⁴ Vino bez vode pili su barbari, Skiti i Tračani i od njega bi poludjeli, a bome, poludjeli bi i oni

² Epigram žali i za „Rimskom poviješću“ koju je autor pisao i koja neće biti završena. A spominje i njegova prethodna djela koja su voljeli – Oktavije je bio pjesnik i povjesničar. Vidi Birt 1910: 131; Iodice 2002: 377–378.

³ *Quid memorandum aequae Baccheia dona tulerunt!
Bacchus et ad culpam causas dedit: ille furentes
Centauros leto domuit, Rhoetumque Pholumque,
Et magno Hylaeum Lapithis cratera mitantem.*

⁴ Omjer miješnja vina i vode priča je za sebe i navode se vrlo različiti brojevi: 1:2, 2:3, 3:4, 1:1, 5:3, 2:1, 5:2, 3:1, 4:1. Oni su izvađeni iz Atenejeve rasprave o razvodnjavanju vina (10. 426b – 427c; 430; 431), obilato popraćeni citatima. Recimo samo da se za veliku pijanku preporučao omjer 5:2, a Aristofan (*Equit.* 1187) preporučuje 3:2. Mau 1900: 613; Younger 1966: 111; Miller 1979: 30.

koji su se s njima družili, kao Kleomen Spartanac (Herod. 6. 84 i Athen. 10. 427b), koji je od Skita pokupio naviku da pije čisto vino i tako je izgubio razum (Younger 1966: 109–110; Johnson 1994: 58, n. 29).⁵

Da Grci nipošto nisu bili nevini u tom pogledu, svjedoči i to da se u Pireju štovao heroj *Akratopotes* (= onaj koji pije čisto vino, Athen. 2.39c), a u Ateni je poznat *daimon Akratos* iz Dionisove pratnje (Paus. 1. 2. 5) (Miller 1979: 30).⁶ U poeziji pak nalazimo polemiku između vina i vode – voda uglavnom gubi u tim stihovima. Aristofan nam u *Vitezovima* (87 id.) poručuje da nadahnuće i pamet dolaze od vina, a ne od vode (Younger 1966: 107–108). Epigram Antipatra iz Tesalonike (*Anth. Pal.* 11. 20) odličan je primjer:

„Gubite se vi, koji pjevate o ogrtačima (*lokkoî*) ili bakljama (*lophnides*) ili ribama (*kamasenes*), raso pjesnika koji skupljate trnje; i vi koji, dok sastavljate ženskasto ukrašene stihove, pijete samo vodu iz svetog izvora. Danas točimo vino u čast Arhilohova rođendana i muževnog Homera. Naš krater ne prima nikakve vodopije (ὁ κρητήρ οὐ δέχεται ὑδροπότασας)“ (Crowther 1979; Knox 1985).⁷

Vino i voda miješali su se u golemim posudama za miješanje, najčešće kraterima. Odatle se točilo u razne vrste vrčeva, čaša i pehara – *dépas*, *áleisa* i *kýpella* kod Homera, a nalazimo i jedan *skýphos* (*Od.* 14. 112) (Sherratt 2004: 307–308). Kod pjesnika Horacija, inače ljubitelja dobrog vina, nalazimo cijeli katalog naziva za posude za piće, većinom grčkog porijekla (sve ih je pedantno nabrojio Patch McKinlay 1946: 161–162). Te bi posude morale simbolizirati miješano vino za pristojnu pijanku, dok Dionisova družina pije iz ritona, koji postaje simbol čistog vina (Lissarague 1990: 202), ili loče izravno iz mješine, kao što je prikazano na prekrasnom psikteru slikara Durida.⁸ Voda, koju pjesnici ne vole, donosila se u hidrijama, posudama s tri ručke. Oblik počinje vrlo rano, još u srednjogeometrijskom periodu, a najslavnije su velike kasnoegeometrijske i protoatičke hidrije kasnog 8., ili ranog 7. st. pr. Kr. Ove su fine izrade i smatraju se ceremonijalnim, budući da su hidrije najčešće grube teksture, zato što su tako grube porozne i isparavanje održava vodu hladnom (Lissarague 1990: 203; Papadopoulos 1998: 113–114).

Već kod Homera nalazimo da je pristojno miješati vino s vodom, a čisto je vino jednostavno necivilizirano. Primjer je, naravno, divlji Polifem, koga je Odisej u 9. knjizi *Odiseje* opio izuzetno jakim Maronovim vinom – Polifem je pio nemiješano vino i zato je nastradao. Odiseja će nam također obratiti pažnju na drugog slavnog pijanca, kojeg je čisto vino odnijelo u propast – kentaura Euritija (*Od.* 21. 304) (Darcus Sullivan 1996: 47; Sherratt 2004: 323–325). Podsjetimo se da Kalimah u citiranom epitafu Menekrata spominje Kentaura (Euritija zapravo) kao primjer ponašanja koje je dokrajčilo i Menekrata. Isto je ponašanje, a da Euritij nije izrijekom spomenut, došlo glave Oktaviju. Istu odbojnost nalazimo i kod Hezioda (Fr. 239.3 kod Darcus Sullivan 1996: 48).

Lirski pjesnici već su nešto drugo. Arhiloh otvoreno kaže da je vino pomoć kod sastavljanja poezije (Fr. 77B = Athen. 14. 628a) (Knox 1985: 109–110). Zločest, kakav je već bio, kaže jednom drugu u piću: „... pijući u obilju čisto vino, nisi platio svoj dio!“ (πολλὸν δὲ πίνων καὶ χαλίκρητον μέθυ, οὔτε τῆμον εἰσενείκας, Fr. 124b. *Methy* je standardan izraz za vino još od Homera, vidi Sherratt 2004: 322). S druge strane, moguće je da Alkej (Fr. 358) i Pindar (Fr. 124b. 11) žele reći da je utjecaj vina na nadahnuće i um bio loš (kod Darcus Sullivan 1996: 47).

Slavan je fragment Ksenofana (Xenophanes Fr. 1 = Athen. 11. 462c) u kojem se opisuje idealan simpozij na kojem je krater, znači posuda za miješanje vina s vodom, ispunjen radošću (*euphrosyne*) (Lissarague 1990: 206). „I vode ima, studena je, bistra i slatka“ (v. 8), kaže on, pa napominje: „Tu piti nije grijeh dok domu se vratiti možeš/sam, bez pomoći sluga, ako ti dopušta dob“ (v. 17–18). Na takvom

⁵ Grci su do te mjere povezivali čisto vino sa Skitima, da Anakreont nemiješano vino zove „skitsko piće“ (ap. Athen. 10. 427a–b), a Herodot (6. 84) upotrebljava glagol *episkythízein* u značenju „piti čisto vino“. Platon u *Zakonima* (1. 637e, ap. Athen. 10. 432a) kaže da i barbarske žene piju čisto vino i smatraju to odličnim običajem (vidjet ćemo u epitafima da taj običaj nije bio stran ni grčkim ženama). Arheologija pokazuje da u skitskim grobovima ima mnogo vinskih amfora, ali su krateri izuzetno rijetki. Budući da su krateri služili za miješanje vina s vodom, Skiti nisu imali neke potrebe za njima. Miller 1979: 30; Milićević Bradač 2004: 299, n. 534.

⁶ Možda je zato u Lokriju Epizefirijskom postojao zakon kojim se propisivala smrtna kazna za pijenje čistog vina (Athen. 10. 429a). Miller 1979: 30.

⁷ Usporedi epigram Antigona iz Karista (*Anth. Pal.* 9. 406). Govori žaba koja je život provela u vodi i žali što se kasno okrenula vinu i jao onima koji piju vodu: oni su ludi, ali to je privremena ludost. Knox 1985: 108–109.

⁸ Britanski muzej, E 768, inače iz Cerveterija, djelomično prikazan kod Boardman 1991: fig. 299. 1–2).

simpoziju razgovori su plemeniti: „Ne trebaju priče o borbi Titana, o Gigantima, ni o Kentaurima, prastare to su bajke“ (v. 20–21, preveo Jure Kaštelan). Ponovo, i kod Ksenofana, nalazimo da se spominju kentauri u kontekstu onoga što ne želi na idealnom simpoziju, a kentauri su gotovo sinonim za čisto vino. Drugi filozof, Empedoklo (fr. 35. 12–15, Diels) upotrijebio je odnos čistog i miješanog vina da objasni svoje stavove o prirodi: „Odmah bivaše smrtno što besmrtno bivati viklo/ čisto što bijaše, smjesa izmijeni svoje putanje.“ (v. 14–15, preveo Ratimir Mardešić, ζῶρὰ τε τὰ πρὶν ἄκρητα διαλλάξαντα κελεύθοος). U ovom se zadnjem stihu pojavljuje pridjev *zōrós*. Njegovo značenje bilo je problem već Grcima, na primjer Plutarhu (Arundel 1962: 109). Pretpostavljali su da bi trebao označavati nemiješano vino ili vino s relativno malo vode, još vrlo jako (Arundel 1962: 110; idem. 111: tumačenje *zōrá* kao miješano ne može se opravdati). Atenej (10. 423c) cijelu je raspravu posvetio komparativu *zōróteros*. On ga shvaća kao mješavinu jaču od uobičajene, iako dodaje da neki misle da je to dobra, idealna mješavina.

Anakreonta su pak proslavile pjesme o vinu i ljubavi i uvijek je ostao voljeni pjesnik. I dok su kasniji govorili o Anakreontu da je umro od čistog vina, sam Anakreont kaže: „Hajde, dijete, donesi mi zdjelu iz koje pijem dugim gutljajima. Pomiješaj deset dijelova vode i pet dijelova vina, da ne pomutimo Dionisovu radost!“ (τὰ μὲν δέκ' ἐγγέας ὕδατος, τὰ πέντε δ' οἴνου).

Zato će Atenej u 10. knjizi *Sofista na gozbi* donijeti cijeli niz primjera onih koji su pili čisto vino, od pošalica i komedija do bizarnih slučajeva. Kaže da je Alkej, lirski pjesnik, pisao pjesme pijan, a isto i Aristofan, komički pjesnik (10. 429a). Ako bismo sudili po pjesmama, onda je Anakreont sve napisao pijan, ali ljudi ne znaju da je, dok je sastavljao poeziju, bio trijezan i pošten čovjek, koji se samo pretvarao da je pijan (10. 429b). Već citirani Kleomen Spartanac poludio je od čistog vina (10. 427b). Epitaf izvjesnog Arkadiona (10. 436d) kaže da je umro od čistog vina popijenog iz goleme čaše. Jedna od brojnih pretpostavki zašto je Aleksandar tako naglo umro, bila je da je prebrzo popio previše čistog vina (10. 434b). Najbizarnija je priča (10. 437a), preuzeta od Haresa Mitilenjanina, ona o natjecanju u pijenju čistog vina koje je priredio Aleksandar. Nagrada je trebala otići onome tko popije najviše. Rezultat: trideset i pet sudionika umrlo je tijekom natjecanja, još šest nakon toga, a pobjednik je živio još samo četiri dana nakon pijanke. Popio je oko 12 litara čistog vina (Miller 1979: 30).

Epitafi u *Palatinskoj antologiji* dosta puta spominju vino i „proklete čaše“. Jedan od epitafa Anakreonta tako glasi (*Anth. Pal.* 7. 33, Julijan, prefekt Egipta): „Umro si od previše pića, Anakreonte! 'Da, ali sam uživao, a ti koji ne piješ, isto ćeš doći u Had.'“ U istom tonu je drugi epitaf (*Anth. Pal.* 7. 349, Anonim): „Nakon malo jela i malo pića i mnogo bolesti, dugo sam potrajao, ali umrijev. Prokleti bili svi zajedno!“ (ἔρρητε πάντες ὁμοῦ). Arkesilaj je umro od čistog vina (*Anth. Pal.* 7. 104, Diogen Laertije): „Arkesilaju, zašto si popio previše čistog vina, toliko neštedimice da si izašao izvan sebe? Nije mi toliko žao što si umro, nego što si povrijedio Muze služeći se neumjerenim čašama.“ (οὐ μετρίῃ χρησάμενος). Ne podsjeća li nas Arkesilaj doslovno na Oktavija? Izvjesni Mirtad (*Myrtas*, *Anth. Pal.* 7. 329, Anonim) mnogo je pio, odapeo je od pića i dao se sahraniti pokriven pitosom umjesto spomenika. Kalimah (*Anth. Pal.* 7. 454) optužuje čašu čistog vina, iskapljenu dva puta, da je dokrajčila Eraksisena vinopiju. Baš kao i, navodno, Oktavija (Miller 1979: 29; Iodice 2002: 377). Čaša kao krivac vidi se i kod smrti Maronide (*Anth. Pal.* 7. 353, Antipatar iz Sidona), pa je na njezinoj nadgrobnoj steli isklesana čaša (isto *Anth. Pal.* 7. 455, Leonida iz Tarenta). Dadilja Silenida sahranjena je blizu pitosa s vinom da joj bude ljepše na Onom svijetu (*Anth. Pal.* 7. 456, Dioskorid). Bizaran je slučaj stare Ampelide (simboličnog li imena!) koja je htjela iz pitosa napuniti čašu „kiklopske veličine“ (Κυκλωπειὴν κύλικα), ali je pala unutra i udavila se (*Anth. Pal.* 7. 457, Ariston).

Relativno nedavno objavljena je nadgrobna stela s Eubeje, nađena 1972. u Halkidi. Ima stihove u kojima stoji da je Askleprijad iz Efeza, mladić od dvadeset i dvije godine, popio veliku količinu čistog vina, iskašljao krv i umro (ἄκρατον πίνων, αἷμ' ἀνάγων ἔθανων) (Miller 1979).

Najbolji zaključak priče o Grcima dao je, ne pjesnik, nego Brigov slikar (*Brygos*) na slavnom kiliku iz Würzburga (slika 1). U tondu na dnu unutrašnjosti kilika prikazan je mladić koji povraća, dok mu djevojka drži glavu.⁹ Poruka ove čaše za piće silno je duhovita – kad je čaša puna crnog vina, dno se ne vidi i slika se ukaže tek kad si je iskapio do kraja, a slikar ti poručuje: „Popio si puno vina i sad te čeka ovo!“

⁹ Würzburg, Sveučilišni muzej Martin von Wagner, 479, inače iz Vulcija. Prema Younger 1966: fig. str. 109; usp. Boardman 1991: fig. 254. Crtež: Marina Miličević Bradač.

Slika 1. Kilik iz Würzburga, Sveučilišni muzej Martin von Wagner, 479, inače iz Vulcija. Prema Younger 1966: fig. str. 109; usp. Boardman 1991: fig. 254. Crtež: Marina Milićević Bradač.

Rimljani su, načelno, imali isti odnos prema čistom vinu kao i Grci.¹⁰ Načelno, jer mnogo češće nalazimo upravo suprotno ponašanje. *Merum* (= čisto vino, substantiv od pridjeva *merus*, 3; ekvivalent grčkog ἄκρατον, usporedi Klaudija Donata: *hoc est vino incorrupto*¹¹) nalazi se posvuda kod pjesnika i prozaika. Svi su u njemu uživali: *plena pocula meri* kaže Ovidije (*Met.* 9. 238; „Ležiš nakićen v'jencem nad čašama punim vina“, preveo Tomo Maretić). A da ne govorimo o Horaciju, čije su pjesme poštropljene čistim vinom. Užitek mu je dvogodišnje čisto vino (*Carm.* 1.19.15: *Bini cum patera meri*), da uzmemo samo poneki primjer.

Sasvim je razumljivo da je tako bogat jezik kao latinski, s tako velikom književnošću i poezijom, razvio golem broj riječi za sve vrste pijanstva (koje je na jednom mjestu skupio Martin 2000). Tako imamo izvedenice od *merum*: *merobibus* (= pijanac), *meribibulus* (= mali pijanac), *merulentus* (= pijan), *merulator* (= onaj koji pije čisto vino) (Martin 2000: 20). O posljedicama takvog pijanstva govori nam Plinije Stariji (*NH* 14. 142 (50)): „U međuvremenu, čak i u najboljim okolnostima, pijani nikad ne vide izlazak sunca i tako si skraćuju život. To je razlog za njihova blijeda lica, opuštene čeljusti, bolne oči, trešnju ruku...“¹² To isto kaže i Lukrecije (*De rerum natura* 3. 476–481), samo stihovima: „Konačno, zašto li, kada u čovjeka učinak prodre/ Jakoga vina, te žar se vatren po žilama širi,/ Udova slijedi težina? Tetura se, klecaju noge,/ Jezik se zapeće tada, a pamet se zamagli, oči/ Plivaju, pomalo vika se razvija, udisaj, svađa,/ Sve ostalo od te

¹⁰ Preporučivali su razrjeđivati i najbolja vina, a mješavinu jednog dijela vode na tri dijela vina smatrali su vrlo jakom i neprimjerenom. Younger 1966: 205; Cairns 1975: 25–26.

¹¹ Citiran u *Thesaurus linguae Latinae*, 846–850, s.v. *merus*, -a, -um, col. 846.

¹² *interea, ut optime cedant, solem orientem non vident ac minus diu vivunt. Hinc pallor et genae pendulae, oculorum ulcera, tremulae manus...* Usp. Martin 2000: 21.

vrste, što nastaje tada.“ (preveo Marko Tepeš).¹³ Ne treba puno da vidimo da su trezvenjaci kao Lukrecije i Plinije bili u manjini.¹⁴ Poezija, naročito ljubavna, pliva u čistom vinu. Horacije je bio svjestan svega dobrog i lošeg što čisto vino nosi: ono može učiniti da se netko ludo zaljubi, ali i posvađa, da se ne smije piti na prazan želudac (*Sat.* 2.4.24–27), no isto tako priznaje da piće i poezija idu zajedno (Patch McKinlay 1946: 162–165). Ovdje se odmah sjetimo Ateneja koji nam je rekao da je Alkej pisao pijan, Aristofan također (10. 429a). Horacije će isto uzeti kentaure kao primjer onog lošeg što nosi čisto vino (*Carm.* 1.18.8–9) (Johnson 1994: 58, n. 29). Zanimljiva je satira u kojoj stoik Damasip predlaže (pretpostavlja se Horaciju) da bi mogao napisati nešto vrijedno kad se otrijeznio od Saturnalija (*Sat.* 2.3.5–6) (Patch McKinlay 1946: 163). Ovo nas izravno podsjeća na našeg Oktavija iz *Kataleptona XI*, koji bi napisao još vrijednih stvari da ga nije ubilo čisto vino. Ako je Horacije u pravu da vino otkriva duhovne tajne i umjetnost, onda je naš pjesnik Oktavije to dobro shvatio i crpio je umjetnost iz čistog vina, što je platio preranom smrću. Slično veli i Lucilije (1374): *<sepultus m>orte meroque*.¹⁵

Čisto vino ima još jednu neugodnu posljedicu (osim što skraćuje život): razvezuje jezik. Krajnje nezgodno. Propercije (2.34.22) kaže: „Tvoje su riječi zalutale od obilja čistog vina.“¹⁶

Izreka *in vino veritas* pripisuje se Alkeju, a Plinije (*NH* 14. 28(141)) veli: „Istina se pripisuje vinu.“ (*veritas attributa vino est*). Isto će reći i Tibul (1.9.26): „Sam bog je dopustio sluzi sviklom na šutnju, da izrekne slobodne riječi nakon što je popio mnogo čistog vina.“ (Diggle 2005; De Seta 2010: 436).¹⁷ Najgore se proveo Ovidije, koji šalje molbe u Rim prijatelju da mu se omogući povratak iz Tomija (*Trist.* 3.5.47) i kaže da nije nikad, zbog previše čistog vina, izgovorio pokvarene riječi. Čini se da ovdje nagoviješta da ga je progonstva stajao i razvezan jezik (De Seta 2010: 436–437).¹⁸

Posebnu pažnju zaslužuje Katulova kratka simpotička pjesma (27), koja pripada vrsti *epistaltikon* (*mandata*) – to je pjesma koja se obraća vinotoči na gozbi, kad se traži mješavina određenog omjera ili čisto vino (Fordyce 1961: 157; Cairns 1975: 25). Katul je vrlo neumjeren: ne želi vodu ni blizu. On aludira da je voda opasna za zdravlje. U ovoj pjesmi *lymphae* stoje za vodu, a pridjev *Thyonianus* (tj. Dionis) za čisto vino.

At vos quo lubet hinc abite, lymphae,
vini pernicies, et ad severos
migrate. Hic merus est Thyonianus. (v. 5–7)

Severi (= strogi) su oni koji piju vodu (Cairns 1975: 26). Bolton (1967) je jedini uzeo da ovdje ne stoji *hīc* (= ovdje), nego *hīc* (= ovaj) i da je *merus Thyonianus*, ne čisto vino, nego sam Katul, koji svoju odanost bogu vina potvrđuje tako što pije čisto vino (Bolton 1967: 12). Koliko god bilo privlačno, to tumačenje ostaje usamljeno. Svi prijevodi tretiraju stihove kao da je riječ o čistom vinu. Na primjer, Dubravko Škiljan:

„Momče, falernskim vinom što nas služiš,
vrč mi napuni jačim vinom –
to naređuje i ravnateljka stola,
pića punija nego grožđe soka.
A ti odlazi, vodo, kud te volja,
Vinu propast si; isposnike traži;
Ovdje pije samo čisti Bakho.“¹⁹

¹³ *Denique cor, hominem cum vini vis penetravit
Arcis et in venas discessit diditus ardor,
Consequitur gravitas membrorum, praependitur
Crura vacillanti, tardescit lingua, madet mens,
Nant oculi, clamor singultus iurgia gliscunt,
Et iam cetera de genere hac quae cumque secuntur.*

¹⁴ Jeronim (*Epist.* 22. 13. 3) kaže isto: *si... se mero ingurgitaverint*. Citiran u *Thesaurus linguae Latinae*, 848.

¹⁵ Citiran u *Thesaurus linguae Latinae*, 848.

¹⁶ *Errabant multo quod tua verba mero*, usp. De Seta 2010: 436.

¹⁷ *Iipse deus tacito permisit lene ministro
Ederet ut multo libera verba mero.*

¹⁸ *Non aliquid dixive, elatave lingua loquendo est,
Lapsaque sunt nimio verba profana mero.*

¹⁹ Isto je preveo Michie: „With us/The wine is pure Thyonius“ (*The Poems of Catullus*, translated by James Michie, New York, Vintage Books, 1969) ili Lafaye: „ici reste pure la liqueur du fils de Thyoné“ (Catulle, *Poésies*, texte établi et traduit par Georges Lafaye, Paris, Les Belles Lettres, 1932).

No postojale su i posebne prigode kad se slobodno pilo u obilju i čisto vino, kad se zapravo pilo do besvijesti – svetkovine bogova i mrtvih. Tibul nam je to izrijeком ostavio (2.1.29–30): „Vino slavi (današnji) dan. Ne treba crvenjeti kad se u jutro svetkovine tetura i loše hoda.“ (De Seta 2010: 437).²⁰ Čisto se vino koristilo za libacije, naročito Genijima (Horat. *Epist.* 21. 103–104)²¹, Geniju cara, pa caru, kao što piše i Ovidije (*Fast.* 2. 637–638): „[i sada kad vlažna noć poziva na miran san, napunite do vrha čaše za molitvu i] recite: 'Uzdravlje vi, uzdravlje ti, Cezare, oče domovine!' i neka dobre riječi budu uz izliveno čisto vino.“²²

I običan je puk ostavio na grafitima iste životne stavove. Na vrču od svijetle gline, nađenom u Klagenfurtu, na brdu svete Helene, urezan je natpis (Dessau 8607) kojim se poziva drugove da piju dok ima svjetla: *vita brevis, spes fragil[is], ven]ite, accensust, dum lucet, bibamus, sodales!* (CVArr, 15e, Klagenfurt III, 12013.3, str. 4).²³

Na natpisima sličnim ovome, pozivaju se kao drugovi u piću ne samo živi nego i mrtvi. Roditelji i rodbina pozivaju pokojnika da pije i da nastavi piti ondje gdje se sad nalazi. Zaziva se čisto vino, a osim *merum*, nalazi se i termin *sincerum* za čisto vino (CIL IV.2776) (Ferri 1956: 286). Mrtvi vole dobro vino, ukusno, najviše nemiješano (ibid.).

Taj odnos prema mrtvima i vinu, vodi nas do jednog krasnog epitafa u stihovima, na vojničkoj steli iz Vojniča kraj Trilja, koju je otkrila prof. Mirjana Sanader i objavila 1999.g. (Sanader 1999; Tončinić 2011: 22–23; Sanader et al. 2013). U stihovima 8–9 brat žali što nije mogao radije živom bratu dati vina, popiti ga s njim, nego mu ga mrtvom izlijeva.²⁴ Nakon svega što je izrečeno, možemo samo pretpostaviti da je Kvint Anharen darovao bratu Luciju Anharenu na grobu čisto vino – *merum*.

Antički izvori

Anakreont *Les petits poèmes grecs*, traduit par M. Ernest Falconnet, Paris, Société du Panthéon Littéraire Rue Lafitte, 1842. remacle.org/bloodwolf/poets/falc/anacreon/oeuvre.htm (9. 8. 2018.)

Ili Nikola Šop:

Lijevče moj strašnoga falernca,/ starijeg mi nalij u pehar./ Po zakonu Postumije, kraljice vinske,/ nek se zapjenuši opojnosti žar./ Ti dosadna vodo, bježi tamo./ Ti smrti vinska, isteci van./ Starce napajaj, a ovdje se samo/ toči čisti Tionian. (*Katul, Propercije, Tibul. Iz lirike starog Rima*, preveo Nikola Šop, Zagreb, Zora, 1950.)

Ili Katarina Antić-Rajčević:

Staroga falernca, vinotočo mladi,/ napuni mi pehare pune trpkog vina,/ po zakonu starešine stola Postumije,/ od pijanog zrna grozda pijanije./ A ti vodo, neprijatelju vina,/ udalji se, pređi kod ozbiljnih ljudi,/ ovde se samo čisto vino pije. (*Katul, Poezija*, prevela Katarina Antić-Rajčević, Beograd, Nolit, 1962.)

²⁰ *Vina diem celebrant. Non festa luce madere est rubor, errantes et male ferre pedes.*

²¹ Horacije (*Carm.* 4.5.29–36) kaže nešto slično: seljaci slave Augusta zajedno s *Lares Domestici*, uz obilje čistog vina (*te multa prece, te prosequitur mero/ defuso pateris*). De Seta 2010: 435, n. 15.

²² *et, bene vos, bene te pater patriae, optime Caesar dicite: suffuso sint bona verba mero.*

²³ Zahvaljujem dr. sc. Zrinki Šimić Kanaet za ovaj navod.

²⁴ *L(ucius) Ancharenius C(ai) f(ilius)
Ser(g)ia Laranda mil(es)
leg(ionis) VII ann(or)um XL stip(endiorum) XXI
h(ic) s(itus est)
Q(uintus) Ancharenius haec tanquam
posuit tibi dona, frater, quia
longe a patria te cecidisse dolet.
Optaram vivo potius dare vina
me tibi non obito, care, ferenda.
Tu, o si quicquam sentire potes
pro te(m)pore nostro damus. Haec
ostica sit tibi terra levis. Frater
fratri posuit.*

Prema M. Sanader et al. 2013: 484.

Anthologia Palatina – vidi Palatinska antologija.

Appendix Vergiliana *Appendix Vergiliana*, prefazione di Luca Canali, a cura di Maria Grazia Iodice, Milano, Oscar Mondadori, 2002.

The Minor Poems of Virgil, Comprising the Culex, Dirae, Lydia, Moretum, Copa, Priapea, and Catalepton. Metrically Translated into English by Joseph J. Mooney, Birmingham, Cornish Brothers Ltd., 1916.

Virgile, *La fille d'auberge, suivi des autres poèmes attribués a Virgile*, traduction ... par Maurice Rat, Paris, Librairie Garnier Frères, 1935.

Arhiloh Archiloco, *Frammenti*, traduzione e note di Nicoletta Russello con un saggio di Bruno Gentili, Milano, Rizzoli, 2001. (1. izd. 1993).

Aristofan *Aristophanes*, with an English translation of Benjamin Bickley Rogers, I–III, Loeb Classical Library, London, William Heinemann, New York, G. P. Putnam's Sons, 1924.

Atenej *Athenaei Nvcratitae Deipnosophistarum Libri XV*, recensuit Georgius Kaibel, I–III, Lipsiae, In aedibus B. G. Teubneri, 1890.

Empedoklo Hermann Diels, *Predsokratovci, Fragmenti*, I–II, preveo Ratimir Mardešić, Zagreb, Naprijed, 1983.

Herodot Herodot, *Povijest*, preveo i priredio Dubravko Škiljan, Zagreb, Matica hrvatska, 2000.

Homer, *Odiseja* *Homerova Odiseja*, preveo Tomo Maretić, priredio Stjepan Ivšić, Zagreb, Matica hrvatska, 1950.

Horacije, *Carmina* Horace, *Oeuvres complètes*, I–II, traduction nouvelle de François Richard, Paris, Garnier Frères, 1931.

Horacije, *Satire, Epistule* Kvint Horacije Flak, *Satire i Epistule*, preveo Juraj Zgorelec, Zagreb, Matica hrvatska, 1958.

Katon Stariji, *O poljodjelstvu (De agricultura)* Catone il Censore, *L'Agricoltura*, a cura di Luca Canali e Emanuele Lelli, Milano, Oscar Mondadori, 2000.

Katul *Catullus, Tibullus and Pervigilium Veneris*, translated by F. W. Cornish, Loeb Classical Library, London, William Heinemann, New York, G. P. Putnam's Sons, 1921.

The Poems of Catullus, translated by James Michie, New York, Vintage Books, 1969.

Catulle, *Poésies*, texte établi et traduit par Georges Lafaye, Paris, Les Belles Lettres, 1932.

Katul, *Pjesme*, priredio i preveo Dubravko Škiljan, Zagreb, Latina & Graeca, 1979.

Katul, *Propercije, Tibul, Iz lirike starog Rima*, preveo Nikola Šop, Zagreb, Zora, 1950.

Katul, *Poezija*, prevela Katarina Antić-Rajčević, Beograd, Nolit, 1962.

Ksenofan Hermann Diels, *Predsokratovci, Fragmenti*, I–II, preveo Jure Kaštelan, Zagreb, Naprijed, 1983.

Kvintilijan *The Institutio Oratoria of Quintilian*, with an English translation by H. E. Butter, I–IV, Loeb Classical Library, London, William Heinemann, New York, G. P. Putnam's Sons, 1920. id.

Lukrecije T. Lucreti Cari, *De rerum natura libri sex*, quintum recensuit Joseph Martin, Lipsiae, In aedibus B. G. Teubneri, 1969.

Tit Lukrecije Kar, *O prirodi*, preveo i protumačio Marko Tepeš, Zagreb, Tipografija d.d, 1938.

Ovidije, *Metamorfoze* *Les Métamorphoses d'Ovide*, traduction française de Gros, Paris, Garnier Frères, 1866.

Publija Ovidija Nasona Metamorfoze, preveo Tomo Maretić, Zagreb, Matica hrvatska, 1907.

Ovidije, *Fasti, Tristia* Ovide, *Les Fastes, Les Tristes*, traduction de la Collection Panckoucke par Th. Burette et Vernandé, revue par M. E. Pessonaeux, Paris, Garnier Frères, 1911.

Ovid, *Vol. II. Fasti*, with an English translation by Sir James George Frazer, ed. by G. P. Goold, Loeb Classical Library, Cambridge Ms, Harvard University Press, London, William Heinemann Ltd., 1989.

- Palatinska antologija *The Greek Anthology*, with an English translation by W. R. Paton, vol. II, Loeb Classical (*Anthologia Palatina*) Library, London, William Heinemann, New York, G. P. Putnam's Sons, 1919.
- Pauzanija Pauzanija, *Vodič po Heladi*, preveo i komentaronom popratio Uroš Pasini, Split, Logos, 1989.
- Plinije Stariji C. Plini Secundi, *Naturalis historiae Libri XXXVII*, recognovit...et edidit Carolus Mayhoff, Leipzig, Teubner, 1897.
Pliny the Elder, *Natural History. A Selection*, Translated with an Introduction and Notes by John F. Healy, London, Penguin Books, 2004. (1. izd. 1991).
- Propercije Properce, *Élégies*, texte établi et traduit par D. Paganelli, Paris, Les Belles Lettres, 1947.
The Poems of Propertius, Translated with an Introduction by A. E. Watts, Harmondsworth, Penguin Books Ltd., 1966.
- Tibul *Catullus, Tibullus and Pervigilium Veneris*, Translated by F. W. Cornish, Loeb Classical Library, London, William Heinemann, New York, G. P. Putnam's Sons, 1921.
Albio Tibullo, e gli altri autori del „corpo tibulliano“, *Elegie*, traduzione di Balilla Pinchetti, Milano, Rizzoli, 1955.
- Vergilije, *Georgike* *Djela P. Vergila Marona*, preveo i protumačio Tomo Maretić, Zagreb, JAZU, 1932.
L'Énéide de Virgile, traduction de M. de Pongerville, suivie des *Bucoliques et des Géorgiques*, traduction de M. Ferdinand Collet, Paris, Chez Lefèvre Libraire, 1843.

Literatura

- Arundel 1962 M. R. Arundel, "Empedocles, fr. 35. 12–15", *The Classical Review*, 12/2, 1962, 109–111.
- Birt 1910 T. Birt, *Jugendverse und Heimatpoesie Vergils. Erklärung des Catalepton*, Leipzig – Berlin, B. G. Teubner, 1910.
- Boardman 1991 J. Boardman, *Athenian Red Figure Vases, The Archaic Period*, London, Thames & Hudson, 1991 (1. izd. 1975).
- Bolton 1967 J. D. P. Bolton, "Merus Thyonianus", *The Classical Review*, 17/1, 1967, 12.
- Cairns 1975 F. Cairns, "Catullus 27", *Mnemosyne*, 28/1, 1975, 24–29.
- Crowther 1979 N. B. Crowther, "Water and Wine as Symbols of Inspiration", *Mnemosyne* 32, 1979, 1–11.
- CVArr *Corpus Vasorum Arretinorum, A Catalogue of Signatures, Shapes and Chronology of Italian Sigillata*, Compiled by August Oxé, edited by Howard Comfort, Bonn, Rudolf Habelt Verlag GMBH, 1968.
- Darcus Sullivan 1996 Sh. Darcus Sullivan, "Disturbance of the Mind and Heart in Early Greek Poetry", *L'Antiquité Classique*, 65, 1996, 31–51.
- De Seta 2010 M. L. De Seta, "Ovidio, Fast. 2. 638: Allusione ironica e un motivo elegiaco?", *Hermes* 138/4, 2010, 434–441.
- Dessau 1906 Hermannus Dessau, *Inscriptiones Latinae Selectae, vol. II, pars II*, Berolini, apud Weidmannos, 1906.
- Diggle 2005 J. Diggle, "Tibullus 2.1.45–46 and 'Amplificatory Pleonasm'", *The Classical Quarterly*, n.s. 55/2, 2005, 642–643.
- Fairclough 1922 H. Rushton Fairclough, "The Poems of Appendix Vergiliana", *Transactions and Proceedings of the American Philological Association* 53, 1922, 5–34.
- Ferri 1956 S. Ferri, "L'iscrizione 'sicula' di Centurippe e le sue esigenze archeologiche", *Latomus* 15/3, 1956, 285–289.
- Fordyce 1961 C. J. Fordyce, *Catullus. A Commentary*, Oxford, Oxford University Press, 1961.
- Holzberg 2004 N. Holzberg, "Impersonating Young Vergil: The Author of the Catalepton and His Libellus", *Materiali e discussioni per l'analisi dei testi classici* 52, 2004, 29–40.

- Iodice 2002 *Appendix Vergiliana*, prefazione di Luca Canali, a cura di Maria Grazia Iodice, Milano, Oscar Mondadori, 2002.
- Johnson 1994 T. S. Johnson, "Horace, C. IV. 12, Vergilius at the Symposium", *Vergilius*, 40, 1994, 49–66.
- Knox 1985 P. E. Knox, "Wine, Water, and Callimachian Polemics", *Harvard Studies in Classical Philology* 89, 1985, 107–119.
- Lissarague 1990 F. Lissarague, "Around the Krater: An Aspect of Banquet Imagery" u: O. Murray (ed.), *Symptica. A Symposium on the Symposium*, Oxford, Clarendon Press, 1990, 196–212.
- Martin 2000 R. Martin, "Le vocabulaire latin d'ébriété et de l'ivrognerie et sa postérité", *Pallas* 53, 2000, 17–28.
- Mau 1900 A. Mau, *Pauly-Wissowa RE*, VII. Halbband, Stuttgart, J. B. Metzlerscher Verlag, 1900, 610–619, s. v. *Comissatio*.
- Milićević Bradač 2004 M. Milićević Bradač, *Stara Grčka: Grci na Crnome moru*, Zagreb, Školska knjiga, 2004.
- Miller 1979 St. G. Miller, "Drinking Uncut-Wine... to Death: Unpublished Greek Epigram for a Youth from Ephesus", *The Ancient World* 2/1, 1979, 29–30.
- Papadopoulos 1998 J. K. Papadopoulos, "A Bucket, by any Other Name, and Athenian Stranger in Early Iron Age Crete", *Hesperia* 67/1, 1998, 109–123.
- Patch McKinlay 1946 A. Patch McKinlay, "The Wine Element in Horace", *The Classical Journal* 42/3, 1946, 161–167.
- Radford 1923 R. S. Radford, "The Language of the Pseudo-Vergilian Catalepton with Especial Reference to its Ovidian Characteristics", *Transactions and Proceedings of the American Philological Association* 54, 1923, 168–186.
- Reitzenstein 1930 E. Reitzenstein, "Zur Erklärung der Catalepton-Gedichte", *Rheinisches Museum* 79, 1930, 65–92.
- Sanader 1999 M. Sanader, „Kasnocarska grobnica iz Vojnića“, *Opuscula Archaeologica* 23–24, 1999, 225–236.
- Sanader et al. 2013 M. Sanader, M. Milićević Bradač & D. Demicheli, "Project Tilurium - A 'Poet' in the military camp at Tilurium", u: M. Sanader, A. Rendić-Miočević, D. Tončinić & I. Radman-Livaja (eds.), *Proceedings of the XVIIth Roman Military Equipment Conference*, Zagreb, 2013, 483–491.
- Sherratt 2004 S. Sherratt, "Feasting in Homeric Epic", *Hesperia* 73/2, 2004, 301–337.
- Thesaurus linguae Latinae* *Thesaurus linguae Latinae*, VIII/fasc. VI (mercor-militia), Lipsiae in Aedibus B. G. Teubneri, 1952, 846–850, s.v. *merus*, -a, -um.
- Tončinić 2011 D. Tončinić, *Spomenici VII. legije na području rimske provincije Dalmacije / Monuments of Legio VII in the Roman Province of Dalmatia*, Split, Arheološki muzej u Splitu, 2011.
- Vardi 2000 A. D. Vardi, "An Anthology of Early Latin Epigrams? A Ghost Reconsidered", *The Classical Quarterly* 50/1, 2000, 147–158.
- Younger 1966 W. Younger, *Gods, Men, and Wine*, London, The Wine and Food Society Limited, 1966.

Internetske baze podataka:

www.jstor.org

<http://muse.jhu.edu> Project Muse

www.archive.org Internet Archive: Digital Library of Free Books, Movies, Music

www.perseus.tufts.edu Perseus Digital Library, Tufts University, Gregory R. Crane ed.

www.persee.fr Persée: Portail de revues en sciences humaines

<http://remacle.org/> L'Antiquité grecque et latine, du moyen âge